

Så minns jag Helenelund på 30-talet

Olov Hjortsberger i

Bygdebladet nr 61, Vår Sommar 2007 Flytten till Helenelund

Mina föräldrar hade köpt en tomt på Anhaltsvägen, mitt emellan Sollentunavägen och nuvarande vattentornet på åsen. De anlätade en byggmästare som byggde en villa på tre rum och kök och en oinredd vind under ett brutet tak eller s.k. mansardtak. Den 1 juli 1931 flyttade vi in i huset, föräldrar, jag och mina två äldre bröder. Vi flyttade från en lägenhet på Kungsholmen i Stockholm. Jag fick åka med i lastbilens förarhytt tillsammans med chauffören och någon av mina bröder. Förmodligen var det första gången i mitt liv som jag åkte bil, kanske med undantag för resan från BB några år tidigare. Från den "flytten" minns jag inte mycket mer än att jag hade en liten leksaksbil i trä som försvann och som jag aldrig återfann i vårt nya hem. Förmodligen tyckte de väl att den inte var något att ta med eller kanske någon av flyttkarlarna hade någon som kunde få den.

Nybyggare på Anhaltsvägen

I köket i det nybyggda huset fanns en vedspis, en diskho i porslin med varm- och kallvattenkranar samt ytterligare en kallvattenkran med slask och över detta en diskbänk bestående av en marmor-skiva. Det fanns ett skafferi, ett överskåp med två, tre hyllor, samt ett bänkskåp med arbets-skiva, två lådor, två luckor och en hylla i skåpet. Över diskbänken fanns två hyllor för att ställa diverse förvaringsburkar i porslin med angivna namn utanpå, t.ex risgryn, mjöl, salt, kryddor osv. I källaren fanns en värmepanna som skulle eldas med koks och för detta fanns en kolbox som

rymde tre kbm. Det fanns en matkällare, en tvättstuga med en pannmur av gjutjärn som skulle eldas med ved när det var aktuellt med tvätt. Det fanns också ett badkar. Något tvättställ fanns inte i huset utan den personliga hygien fick skötas vid diskbänken i köket eller vid badkaret i tvättstugan. Vidare och inte minst viktigt, det fanns ett torr-dass och ett garage. Detta med garage var tydligen den tidens standard i nybyggda villor fast jag kan inte minnas att någon hade bil i Helenelund. Den obebyggda tomten bestod av tallar, björkar, ljung, blåbärs- och lingonris. Något år efter byggnationens färdigställande och med tre grabbars härjningar på tomten var det mesta av markvegetationen borta och markytan bestod nu nästan enbart av gamla tallbarr. Utmed Anhaltsvägen, alltså väster om Sollentunavägen, fanns det väl tre eller fyra hus som var byggda tidigare. Däremot fanns det flera hus utmed Brantvägen, nuvarande Tallåsvägen och i Bergsäterområdet. På Anhaltsvägen 12 var det en familj med man, hustru och två flickor som var något eller några år äldre än jag. Mannen arbetade inom byggnadsbranschen. De byggde huset själva och bodde i huset under byggnadstiden. De hade dock inte vattenledning indraget i huset. Förmodligen fanns det väl annat arbete i huset som var mer angeläget än att handgräva ett dike från vägen in till huset för att lägga ner vatten- och avloppsrör. Eller kanske kostnaden för anslutningen var avgörande. Vad vet jag? Emellertid skulle huset, som var byggt i trä, putsas (reviteras) och då går det åt avsevärda mängder med vatten. Närmaste

handpump fanns ute på tomten hos Dahlners affär (nuvarande pizzabutiken) i hörnet av Anhaltsvägen/Sollentunavägen, som då hette Uppsala-vägen och var den egentliga landsvägen mellan Stockholm och Uppsala. Brunnen eller pumpen finns inte kvar i dag, men den var belägen i nuvarande vägbanan eller trottoaren ungefär där Stupvägen ansluter till Anhaltsvägen. Hit gick hustrun med ett ok över axlarna och bar två 12-15 liters hinkar med allt vatten som gick åt till putsbruket på huset, förutom till matlagning, tvätt och disk. Mannen stod på ställningar runt huset i ur och skur och drog väl på sig en förkylning med efterföljande lunginflammation. På den tiden fanns det inga bra arbetskläder som skydd mot regn, snö och blåst. Det slutade med att han avled innan arbetet med huset var färdigt. Änkan och barnen fick sälja det halvfärdiga huset och flytta. De nya ägarna byggde om och till huset som i stort sett fick det nuvarande utseendet.

Helanelunds järnvägsstation

Anhaltsvägen har ju fått sitt namn efter Helanelunds järnvägsstation som då kallades för anhalt. En något lägre status än station. Var i skillnaden bestod vet jag inte riktigt men kanske inte alla tåg stannade i Helanelund till skillnad mot Tureberg, nuvarande Sollentuna station. Där gick det att skicka och ta emot gods. Godsmagasinet i Tureberg låg inte på samma sida som stationshuset utan strax framför nuvarande Försäkringskassan. Anhaltsvägens förlängning bestod av en träbro över järnvägsspåren och på västra sidan av järnvägsspåren låg stationshuset, en liten rödmålad träbyggnad på c:a 30-40 kvm. Där låg även en pressbyråkiosk. Från träbron gick två trätrappor ner till de två perrongerna på ömse sidor av dubbelspåren. Förutom en liten väntsal med en

kamin i stationshuset fanns det även en väntsal nere på perrongen för resande mot Stockholm. Den låg mot slänten ungefär nedanför Tallåsvägen 4. Bland barn var det populärt att stå på träbron och bli insvept i röken från ångloken när de passerade under bron. I mitten av 30-talet blev Uppsalabanen elektrifierad och ånglokens tid var förbi. Däremot fortsatte Västeråsbanan S.W.B, (Stockholm-Västerås-Bergslagens järnvägar) med ånglok flera år till. Det gick att höra ångloken från Västeråsbanan, åtminstone för oss som bodde kring åsen och förmodligen när vinden var västlig. Det hördes tydligt när dessa ånglok "stänkade igång" från någon av stationerna Bromsten, Spånga eller Barkarby. Vägen från Helanelunds station svängde av och delade sig. En gick mot Järvafältet och den andra fortsatte och gick ungefär där loftgångshuset (Svalgången) i dag ligger och anslöt där till Eriksbergsvägen. Mellan Svalgången och järnvägen och där Eriksbergsskolan i dag ligger var ett kärr eller en damm som var populär plats för skridskoåkning vintertid. Botten på kärret bestod delvis av en svart massa och det påstods att en järnvägsvagn med tjära hade spårat ur och välvt nedför järnvägsslänten för länge sedan. Därför kallades den allmänt för Tjårdammen. Men på senare tid har det framkommit att SJ där en gång i tiden hade en anläggning för impregnering av järnvägsslipers med kreosot.

Affärerna

På den tiden fanns det gott om speceriaffärer. I hörnet av Eriksbergsvägen/Parkvägen låg Danielssons affär. Byggnaden finns kvar i dag och är ihopbyggd med flerfamiljshuset utmed Parkvägen södra sida. Vid Eriksbergs torg, mellan Eriksbergsvägen och Granvägen där ytterligare ett fler-

familjshus nu ligger hade Mjölcentralen en liten affär. I hörnet Parkvägen/Granvägen fanns en köttaffär i källarlokalen och den byggnaden finns kvar än i dag. I hörnet Granvägen/Poppelvägen fanns ytterligare en affär. Posten låg då på Eriksbergsvägen 10 och det huset finns även kvar i dag. Senare flyttade posten in på Anhaltsvägen 1. Familjen som bodde i huset hette Folmerts och det var fru Folmerts som förestod postkontoret. När hon senare gick i pension flyttades posten till Åkervägen 2 för att sedan flytta till nya lokaler under Metro, nuvarande ICA-butiken, för att omkring sekelskiftet helt försvinna från Helenelund. På den obebyggda tomten intill järnvägen Almvägen, Parkvägen och Eriksbergsvägen var det en festplats med dansbana, lotteri, pilkastning, porslinskrossning osv vid midsomrarna och kanske även vid höstfester. Vi handlade i Dahlners affär i hörnet Sollentunavägen/Anhaltsvägen. De hade en speceridel, en kött- samt en mjölkavdelning där mjölken på den tiden såldes i lös vikt. Mjölkkaffären var även öppen ett par timmar på söndag förmiddagen fram till kl. 11. Folk hade ju inte kylskåp på den tiden. Mellan kl. 11 och 13 var det högmässotid och då fick det inte förekomma någon affärsverksamhet, bio, fotboll eller annan idrottsutövning. I källaren under affären drev mannen en järn- och färghandel. Från Kista gård på Järvafältet och från Rådan, nedanför den nu nybyggda stadsdelen Silverdal, kördes det ut mjölk med häst och vagn i samhället. Man lämnade en tom 3-liters plåtmjölksflaska med namnet instämplat och hämtade en fylld med mjölk varje dag. En gång i månaden eller var fjortonde dag kom de sedan och fick betalt för den levererade mjölken. Utanför och framför Dahlners affär fanns även en bensinpump. Dåtidsens bensinpumpar var handdrivna och man såg när det steg upp bensin i den cylindriska

genomskinliga överdelen vartefter herr Dahlners vevade. Överdelen var graderad och jag tror den rymde 10 liter som då via en slang och självtryck kunde tappas över i bilens bensintank. Sedan fick Dahlners börja om och veva upp 10 nya liter osv. Nästa affär, Messings affär, låg i hörnet Anhaltsvägen/Vallarestigen och den byggnaden finns även kvar. I slutet av 30-talet kom Furuviks affär till på Hedvigsdalsvägen, en stor affär efter den tidens mått. I det på mitten av 30-talet nybyggda Medborgarhuset, Sollentunavägen 67, öppnade Konsum en affär. Butiken hade separata ingångar till specerivdelningen, köttavdelningen och bröd/mjölksbutiken. Byggnaden inrymde även ett konditori. Mellan Konsums köttavdelning och konditoriet fanns en ramaffär. Senare öppnades en trikåaffär i ramaffärens lokaler. En stående fråga från ägaren till kunden när denne hade handlat färdigt var: "Skall det inte vara några strumpor också?" Det är möjligt att ägaren hette Nilsson eller Nils i förnamn, men han kallades allmänt för "Strumpnisse" eller butiken för Strumpnisses affär. I övervåningen fanns det bibliotek, tandläkare och en samlingslokal att hyra för fester osv. Lokalen utnyttjades även av den nystartade Kommunala mellanskolan.

Området där Helenelunds Centrum nu ligger

Innan Helenelunds Centrum började byggas i mitten av 60-talet gick det att gå ifrån nuvarande Glaciärvägen (tidigare Orrvägen) via skogen och ett stort öppet rullstenfält fram till baksidan av Konsumaffären. Området utgjorde en mindre del av Brunkebergsåsen. En mycket mindre del av rullstensområdet finns delvis kvar i anslutning till vattentornet, med massor av stenar på 1-3 kilo som av landisen blivit rundslipade. Som ett led i

byggandet av Helenelund C revs fyra tvåplanshus utmed Glaciärvägen. Den lilla bit av Glaciärvägen, norr om Anhaltsvägen, som blev kvar lades till tomterna Anhaltsvägen 11 och 9. Området Anhaltsvägen, Åkervägen, Pilvägen (tidigare Solvägen) och Sollentunavägen utgjorde alltså en del av Brunkebergsåsen och innehöll massor av grus och sten. Åsens högsta del var väl ungefär två våningar högre än det nuvarande affärshuset. Det första grustaget eller "angreppet" på området gjordes av SJ på 1800-talet, när man byggde järnvägen mot Uppsala. Då togs det grus där till banvallen. Det skedde där nuvarande Åkervägen och de femflerfamiljshusen i dag ligger. När de fem husen byggdes, i slutet av 30-talet eller möjligen i början av 40-talet, placerades de lite snett i förhållande till Åkervägen förmodligen för att slippa kostnaden för schakta i slänten där Lenalundsgården i dag ligger. Föreningen Edsbergs Egnahem upa, som ägde en stor del av området, hade tidigare anlagt ett grustag utmed Pilvägen (dåvarande Solvägen). Medlemmarna fick köpa billass med grus till reducerat pris. Från Sollentunavägen, mitt för Sollentunavägen 50-52 fanns ytterligare en infart till ett stort grustag. Kvar av åsen var i början av 60-talet nu endast en smal skogsremsa mellan de olika grustagen från Glaciärvägen fram till baksidan av Konsum (Medborgarhuset). Det mesta av grusmassorna och de många rullstenarna, som senare schaktades bort från skogsremsan, kördes ner och lades ut på åkern söder om där Edsviksvägen slutar. Det utgör i dag alltså underlag för båtuppställningsplatserna vid Edsvikens Båtklubb.

Livet på

Skogstorp och Silverdals gård.

Det fanns ett torp, Skogstorp, som låg på östra sidan av Sollentunavägen mitt för där Bergsättersvägen ansluter till Sollentunavägen. Skogstorp hade en gång i tiden tillhört Tegelhagens gård. De hade bl.a ett stort svinhus som i slutet på 30-talet brann ner. På lördagseftermiddagarna brukade man slakta två grisar. Ofta skedde det förmodligen i slutet av året då det inte direkt fanns några flugor som kunde förstöra köttet. Griskropparna hängdes sedan upp i en kraftig trädgren alldeles utanför bostadshuset på gårdsidan för att kallna. Som barn var jag med mina bröder och köpte hjärta, lungor och lever samt blod i en 3-liters mjölkflaska från de nyslaktade grisarna. Min mamma gjorde blodpudding, blodkorv och lungmos av detta. Det började ju att mörkna ute när slakten var avslutad. Vid ett tillfälle berättades det att två nyslaktade grisar blivit nedtagna från trädgrenen och stulna. Förmodligen skedde detta medan slaktarna var inne och åt och ev tog en eller möjligen flera "slaktsupar" efter avslutat arbete.

Lite längre söderut ligger den ursprungliga Silverdals gård. Själva bostadshuset är nu kontor och i nära anslutning finns en leksskola. Bostadshuset innehöll även en speceriaffär på bottenvåningen, som var i drift till slutet av 40-talet. Sollentunavägen hade en gång i tiden passerat på byggnadens västra sida alldeles utanför affären och anslöt senare till nuvarande Sollentunavägen strax söder om den lilla smedjan. Smedjan finns kvar än i dag men är flyttad c:a 10-15 m närmare det nyare kontorshuset. Innan Ulriksdals kapplopningsbana, (där nu är golfbana) flyttades till Täby, skoddes hästarna vid den lilla smedjan. Jag

minns den stora högen av små kasserade hästskor, av i huvudsak lättmetall, som låg utanför smedjan. Gården Silverdal ägdes och drevs av tre syskon Arenander. De två kvinnorna skötte hushållet och affären, och mannen jordbruket. Genom Sollentunavägens nya sträckning kom bostadshuset att ligga på ena sidan och ekonomibyggnaderna på andra av vägen. Förutom kor, hästar och höns hade de många svin. Arenander hade ett avtal med Banankompaniet i Stockholm, som en dag i veckan körde ut ett lass med kasserade bananer och tippade intill en vägg. Han använde dem till att fodra svinen med och varje lass omfattade väl kanske 1-2 km. Det var givetvis inte alla bananer som var skadade. Det räckte med att tre-fyra stycken på en klase var skadade så blev tydligen hela klaren kasserad. Bananer var väl att betrakta som en lyxvara och jag kan inte minnas att det fanns i mitt hem när

jag var barn. För att kompensera denna brist var det populärt bland oss smågrabbar att smyga dit och ta en klase eller två innanför jackan och snabbt förflytta sig därifrån innan Arenander upptäckte en. Han var givetvis medveten om dessa pojkars "proviantering." Det påstods att han hade ett gevär och sköt "saltskott" på den del av kroppen som står högst upp när man brukar plocka lingon. Jag råkade dock aldrig ut för dessa saltskott, men väl en skopa ovet av min mamma för att kläderna hade blivit fläckiga av de skadade bananerna innanför jackan. Detta "snattande" av bananer måste väl anses som ganska oskyldigt, när man tar och äter av den mat som egentligen var avsedd för Arenanders grisar.

Vi talar mycket i dag om att förändringar sker ständigt och jämt. Ser vi tillbaka förstår vi att stora förändringar också skedde förr i tiden.